

1980 Washington Mutabakatından-2007/08 Washington Krizine:Alternatif hep IMF

Krizi Ne Ölçüde Yaşıyoruz ?

Yaşanmakta olan bize ait bir Kriz değil. Ancak sonuçları ağır biçimde bizi etkiliyor ve etkileyecek.

Önce: “Finansal Dalgalanma” ve takiben “Finansal Kriz” olarak saptaması yapılan gelişme, bugün artık uluslararası Merkez Ekonomiler tarafından “Global Finansal Kriz” olarak sunulmaya çalışılıyor. Merkezin Krizi bizim krizimiz olarak bizlere kabul ettirilmeye çalışılıyor.

1970’li yılların ikinci yarısından başlayan ve özellikle 1979-1980 yıllarında Merkez ekonomilerince gündeme taşınan ve uluslararası kuruluşlar (IMF ve Dünya Bankası) eliyle çevre ülkelere dayatılan “neo-liberalizm ve IMF Reformları” (Washington Mutabakatı) ile yaklaşık 30 yıldır en saldırgan dönemini yaşadığımız emperyalizmin bir kriz içinde olduğunu düşünüyoruz. Emperyalizmin Merkez ülkeleri geçen yüzyıllık dönem içinde tekrarlandığı gibi bir kez daha Piyasayı ve onun araçlarının değil Kamu gücünü kullanarak krizin içinden çıkmaya çalışıyor. Türkiye krizi doğrudan finansal kesimden kaynaklanan nedenlerle değil, ancak “neo-liberal politikalar ve onun uzantısı IMF Reformlarına” bağlı olan sonuçlardan dolayı yaşıyor.

Bu yazı, 1998/2000-2008, Yakın İzleme-Stand-by dönemlerini kapsayan kesintisiz 10 yıllık IMF “Yakın Gözetim” döneminin temel hedefini oluşturan: “sürdürülebilir yüksek büyüme ortamının sağlanması” için Türkiye’ye dayatılan “dış taleple büyüme modelinin” kriz içinde Türkiye’yi sürüklediği darboğazı ve darboğazın boyutlarını belirlemeye çalışmaktadır.

Türk İmalat Sanayiinin Sonu: Dış Taleple Büyüme

Yaşanmakta olan kriz, en tahrip edici etkisini Türk İmalat Sanayii üzerinde gösterecektir. Türk Özel İmalat Sanayii; “öncelikle, ithalat yapamadığı-ithalatını finanse edemediği için” üretmiyor. Üretebildiğini de uluslararası alandaki “ dramatik dış talep düşüşleri” nedeniyle satamıyor. Bu ikili dar-boğazın yanında, Türk İmalat Sanayii aynı zamanda uluslararası piyasalardan “yeniden-finansmanı”nın sağlanamayacağı anlaşılan ağır bir dış borç yükümlülüğünün tehditi altında bulunmaktadır.

2001 “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ile tercihi yapılan “dış taleple büyüme” modeli içinde; imalat sanayiinde yapısal bir değişimin yaşanması ve faktör verimliliği artışına dayalı bir yapınının oluşması hedefleniyordu. Bu yapı “dış taleple büyümede” ihracat artışının esasını oluşturacaktı. Böylece 1985 sonrasında 2000’li yıllara kadar, “faaliyet dışı gelirleri” ile yaşayan Türk İmalat Sanayii “büyümenin çekici gücünü

oluşturacaktır¹. İmalat sanayiinde kamu elindeki işletmelerin hızla özelleştirilmesi bu açıdan önemli görülmekteydi². Türkiye bu büyüme modeli ve onun sanayileşme stratejisi uğruna kamu ekonomisinin Cumhuriyetin 60 yıllık döneminde oluşturduğu sermaye stokunu yok pahasına özel ellere terk etti.

2008 sonbaharında imalat sanayiinde böyle bir yapılanmanın gerçekleşmediğini; aksine imalat sanayiinin %74'leri aşan bir oranda “dış borçlanmaya dayalı” bir “ithalata” bağımlı, neredeyse “ithalde işleme rejimine dönüşmüş” bir ihracat yapısı ile **“dış taleple büyüme” modelinin içinde, üretim-satamama darboğazına ve dış borç batağına sürüklendiğini gördük.**

1980-2008, otuz yıllık neo-liberal süreç sonunda Türkiye imalat sanayii çaresizlik içinde hedefi olmayan bir konumda ve ağır bir dış borç yükümlülüğü altında kalmıştır. Bu yük, 2008 sonu itibarıyla 135-145 milyar dolar, yani GSYİH'nın yaklaşık %23.6'sı düzeyindedir. Üstelik, yenilenme imkanı son derece sınırlı, maliyetleri yükselmiş bir borç yükünden söz edilmektedir. Bu borç yükü bankacılık kesimi ya da bankacılık dışı finans kesimi ile ilgili değil, şirketlerin borçlanması niteliğindedir. Bankaların konsorsiyum kredilerini yenileme imkanına çok sınırlı da olsa kavuşmasının şirketlerin bu borçluluğu açısından gösterge olması mümkün görünmemektedir. Bu kaynağı kullandırmış olan yurt-dışı kaynakların bu kaynaklara şimdi acilen kendilerinin ihtiyacı var. Türk Özel Sektörü acilen bir yeni IMF *Stand-by* anlaşmasının peşinde bu nedenle koşuyor. Yapılacak bir yeni IMF *Stand-by*'yi ile Merkez Bankası-Hazine üzerinden özel imalat sanayiinin bu borçlarının belli kısımlarını, özellikle 2009 yılının ilk yarısına ait borç yükünü üzerinden atabilmeyi düşündüklerini çekinmeden açıklamaktadırlar.

Dış talep modelinde hedeflenen “rekabet gücüne kavuşma savının” aksine, imalat sanayiini ağı dış-borç batağına götüren bu yapının nasıl ortaya çıktığını vurgulayalım: imalat sanayiinde Türk şirketleri geçen 6-7 yıllık dönemde faaliyet hacimlerini genişletmişler ve ihracatlarının arttırmışlardır. Bunun kaynağında sanayi rekabet gücünden kaynaklanan bir artış yoktur³. Ancak, yurt dışından (uluslararası alanda yaşanan likidite seline bağlı olarak) düşük faizle sağladıkları borçlanmalarını yurt-içindeki yüksek faizin yarattığı arbitrajları kullanmaka suretiyle hem ithalatlarını finanse etme imkanına kavuşmuş, yurt içindeki ucuz döviz kullanılarak bu borçlanmalarının geri ödemesini rahatlıkla sağlamışlar, böylelikle işletmelerinin finansmanını sağladıkları gibi zaman zaman net kazanç imkanlarına dahi ulaşmışlardır. İşletmelerin faaliyet hacimlerinin genişlemesi ve ihracatlarının artışındaki temel değişim, yapısal bir değişim sonucu ortaya çıkmamış ancak TL nin aşırı değerlenmesine bağlı ucuz yurt-dışı borçlanmasının yarattığı bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. 2005 yılı yaz ortasından başlayarak somutlaşan değişim, İSO'nun 2005 yılı 500 Büyük Sanayi Kuruluşuna ait sonuçlar ile somutlaşmaya başladı ve 2006-2007 yıllarında hızlanarak devam etti. Türkiye imalat sanayiinde bir yapısal değişimden çok, **“kısa vadeli sermaye**

¹ Bu gerekçe, 1978-1979 IV. Plan Stratejisinde yer aldığı halde, “1980 Yapısal Uyum Programı” uğruna vazgeçilen Türk İmalat Sanayiinde; “ara malları üretiminden yatırım malları üretimine geçiş” hedefinden daha 2000 yılı başında imalata sanayii sektörünün ne hale geldiğinin açık kabulüdür.

² Kamu Sektörünün mülkiyetinde bulunan İmalat Sanayii sabit sermaye stokunun çok büyük bir bölümü (bizim tahminlerimize göre 150 milyar dolara yaklaşan bir sermaye stoku) program çerçevesinde özele imalat sanayii sahipliğine devir edildi. Şimdi özelleştirilen kamu sermaye stoku artık yok olma tehdidi ile karşı karşıya.

³ İhracat artışı etkileyen yeni “mal” olarak otomotiv sanayii üretim kapasitesindeki artış vardır. Ancak ithalat talebi en yüksek olan bu sektörde katma değer yaratma gücü 2007 sonu itibarıyla % 9 düzeyinin de altına inmiştir.

hareketlerinin yarattığı sahte bir cennet” yaşanıyordu⁴. Bu verilerden hareketle açıklarsak “kötü para iyi parayı” geçen 6-7 yıldır hep kovdu. 1985 -2000 arasındaki “faaliyet dışı gelirlere” dayalı cennet bu kez 2002-2008 arasında “kısa vadeli sermaye hareketlerine dayalı” “düşük kur-yüksek faiz ile işleyen” bir cennete dönüştü.

Bu rahat ve geçen altı-yedi yıllık dönem içinde hiç sonu gelmeyecekmiş gibi gözüken finansman modeli, 2007 yaz ortasında başlayan Merkez Krizi ile yurt-dışındaki kaynakların bir anda yok olması ve hızla maliyetlerinin katlanması sonucu Türk sanayii sektörü “ithalat” imkanından bütünüyle yoksun bırakılmış, aynı zamanda yüksek bir dış borç yükü ile karşı karşıya kalmıştır.

Bir yönü ile mevcut dengede Türk imalat sanayii dış kaynak bulamadığı için ithalat yapamama ve yurt-içi üretimini daraltma zorunluluğunun duymaktadır. Bu dengede daralma göstergeleri, Ağustos ayı ithalat verileri⁵ ile ortaya çıkmaya başlamış Eylül-Ekim ve geçici Kasım ithalat verileri ile somutlaşmıştır. İthalattaki bu düşüşler bire-bir üretime yansımaktadır; kapasite kullanımı oranları ve sanayi üretimi Eylül-Ekim ve Kasım ayları içinde sürekli reel gerileme eğilimi içine girmiştir. Üretimeme sürecinin yanı sıra, Ekim- Kasım aylarında somutlaşmaya başlayan satamama sorunu “dramatik dış talep düşüşleri” ile ihracat düşüşlerinde kendini göstermektedir. Otomotiv ihracatçıların açıkladığı Kasım ayı ihracat verileri çok önemli bir göstergedir. Otomotivin yan sanayileri ile birlikte Türk ihracatının içindeki payını burada tartışmak istemiyoruz. Bu ihracat sektöründe Kasım ayında önceki yılın aynı ayına göre %40 düzeyinde daralma beklenmektedir. İhracat içinde somutlaşan ikinci sektör tekstil olarak belirlenebilir. Her iki sektörün de ortak özelliği taşıyıcı sektörler olmalarıdır. Dış ticaretten sorumlu Bakan önümüzdeki dönemde Türkiyenin ihracatında %17, ithalatında %25 daralma beklendiğini açıklamıştır.

Türk imalat sanayii açısından yaşanan kapanın üçüncü ayağı özel sektörde, bankalar ve finans kesimi dışında şirketler kesiminin doğrudan “dış borçlanma”ından kaynaklanmaktadır. Geçen 2002-2008 dönemindeki “dış taleple büyüme” modelinin olmazsa-olmazının iki ayağından biri olan şirketlerin kullandığı “dış kaynak” kısa vadeli 28 milyar dolar orta-uzun vadeli, 97 milyar dolar (her iki borç tutarında 2008 haziran sonu itibarıyledir) düzeyindedir. Şirketler kesimi, bu dış borç yükümlülüğünün vadesi geldiğinde hangi kaynaklardan ödeneceğinin bilinmezliği içinde bulunmaktadır.

Tabloda Türkiye'nin dış borç stoku 2008 yıl ortasında kamu - özel sektör ayrımında verilmektedir. Özel kesim dış borç stoku ise özel-kamu ayrımında yukarıdaki işleyişi somutlaştırmak amacıyla özel sektör içinde bankacılık ve şirket dış borçluluğu ayırt edilmektedir.

Son beş yıllık dönemde işleyen bu “dış borçlanma esaslı şirket finansman modeli” içinde Türkiye imalat sanayiindeki şirketlerin borçluluğu 2002 yılı

⁴ Özer Ertuna, ISO Dergisi 2005 Temmuz-Ağustos.

⁵ İthalat talebinde düşüş eğiliminin ilk göstergeleri Temmuz ayı ile birlikte taşımacılık sektöründe ortaya çıkmıştır .2002-2007 dönemi büyüme süreci içinde büyümenin esas bileşenini oluşturan dış talep, dış ticaret hacmini hızla büyütürken, ithalat ve ihracat hizmetleri ve taşımacılık Türkiye’de bu dönemde en hızlı büyüyen kesim olmuştur. Bu sektörde, taşımacılıkta son dönemde (Temmuz-Kasım) navlun hizmetleri %40 oranında daralma gösterirken, fiyatlar hızla düştü (8.12.2008, Uluslararası Nakliyeciler Derneği (UND) İcra Kurulu Başkanı'nın açıklaması). Öte yandan taşımacılık sektörü için, treyler-konteyner üretimi gerçekleştiren sanayi sektöründe Eylül 2008 ayından bu yana kapasite kullanımı neredeyse bütünüyle sıfırlandı, üretim durdu.

başındaki 32 milyar dolar seviyesinden 2008 yıl ortasında 124.7 milyar dolara yükselmiştir. Beş yılı içindeki artış oranı %298.6 düzeyindedir. Aynı dönemde Türkiye'nin dış borçluluğundaki artış ise %96 oranında olmuştur.

Şirketler yurt-dışından kullandıkları bu kaynağı kısa –orta vade (orta vadeden anlaşılması gereken 2-3 yıl) çevirmek zorundalar. Bu dış kaynağın finansmanı açısından geçmişe oranla, dış kaynak kullanım imkanlarının hemen tamamıyla daralmış olması, borçlanma maliyetinin yükselmiş olması, şirketlerin son beş yıllık dönemdeki bu finansman modelinin bütünüyle darboğaza girdiğini göstermektedir.

Tablo: Toplam Dış Borç Stoku-Dış Borç Faiz Ödemeleri (milyar dolar)

	1980	1990	1995	2000	2003	2005	2006	2007	2008*
Toplam Dış Borç Stoku	15.7	49.0	73.3	118.7	144.8	168.8	207.4	247.2	284.4
• Kamu(Hükümet+TCMB)	13.7	47.2	68.5	63.0	93.8	83.3	87.3	87.9	89.9
• Özel Sektör	2.0	1.8	7.7	55.7	51.0	85.8	119.7	138.5	194.5
Bankalar+Finans K.	-	-	-	-	17.4				65.8
Bankalar Dışı(Şirketler)	-	-	-	-	33.6				124.7
• 1.Kısa Vadeli Borçlar	2.5	9.5	15.7	28.3	23.0	37.4	42.0	41.8	51.9
• .Kamu	1.8	9.5	15.7	1.7	2.8	3.1	3.5	4.3	4.1
• Özel Sektör	0.7	-	-	26.6	20.2	35.5	38.0	36.9	47.8
Bankalar +Finans K					11.4				19.8
Bankalar Dışı(Şirketler)					8.8				28.0
• 2. Orta-Uzun Vadeli Borçlar	13.2	39.5	57.6	90.4	121.8	131.4	165.4	205.4	232.5
• .Kamu	11.9	37.7	49.9	61.3	91.0	80.2	82.9	83.7	85.8
• .Özel Sektör	1.3	1.8	7.7	29.2	30.8	51.2	82.5	101.7	142.7
Bankalar+Finans K.					6.0				46.0
Bankalar Dışı(Şirketler)					24.8				96.7
**GSMH(Milyara \$)	67	149	168	200	239	360	400	501	612***
• Özet Göstergeler(%)									
-Toplam Stok/Kamu	87	96	93	53	65	50	42	36	
-Toplam Stok/Özel	13	4	7	47	35	50	58	64	
-Toplam Stok/GSMH	24	33	43	59	61	47	52	49	

*2008 II.Ç Haziran sonu itibarıyla.

**GSMH eski seri olarak bilinen seridir.

***DPT'nin 2008 için açıkladığı deflatöre göre hesaplanmıştır.

Kaynak:Hazine Müsteşarlığı.

İthalat-yurt içi üretim cephesinde, dış kaynak tıkanmasına bağlı olarak çıkan bu yapının yanısıra, uluslararası piyasalardan kaynaklanan dış talep daralması ve Türk özel imalat sanayiinin (bankacılık-finans kesimi dışında) karşılaştığı dış borç yükümlülüğü sorunu, uluslararası kriz ortamında Türk ekonomisinin “yumuşak karnı”nı oluşturmaktadır.

Türkiye bu krize kendisine dayatılmış olan bir büyüme-sanayileşme stratejisinin yapısal sonuçları nedeniyle girmektedir. Türkiye'ye önerilmiş olan büyüme stratejisi yaşanmakta olan kriz karşısında Türk imalat sanayiini bütün korunma imkanlarından yoksun bırakmaktadır. Krizin sonlandığı noktada da Türk imalat sanayiini ciddi başka sorunlar bekleyecektir. Krizden çıkmak için uğraşan Merkez ekonomiler "rekabet imkanlarının" bu kriz sonrasında çok daha zorlanacağını tahmin ederek bu politikalara öncelik verme, kısca yeni teknolojik yatırım süreçlerini özendirmeyi hedeflemektedirler. Türkiye ise kendiliğinden IMF "istikrar politikalarına" kendini teslim etmek üzeredir. Türkiye dışardan gelen bu krize elinde hiçbir önemli ulusal politika aracı bırakılmadığı için kendi ulusal politikaları ile karşı koyabilecek güçten yoksundur...

Son on yıllık kesintisiz IMF + Dünya Bankası denetiminde yitirdiği bu politikalara yeniden dönüş olmadan bu krizin içinden çıkmak mümkün değildir. Kriz giderek somutlaşmakta ve beklediğimiz gibi Türkiye'nin üretim cephesini, imalat sanayiinden başlayarak vurmaktadır. Ağustos ayını takiben gelen Eylül, Ekim ve Kasım aylarının ithalat ve ihracat verileri bu etkilenmenin artan boyutta geliştiğini gösteriyor. Dış talep düşüyor, buna bağlı olarak sanayi üretimi geriliyor, bunların öncü göstergelere yansımaları, ihracatın azalması, ithalatın daralması ve üretimdeki düşüş, büyümenin yavaşlaması şeklinde kendini gösteriyor.

Merkez ülkeleri krizden çıkış için kendilerinin kullanmayı hedefledikleri politika araçlarını Türkiye ve benzeri konumdaki ülkelerin kullanmasına izin vermiyorlar. Türkiye'yi yönetenler ise, sadece Hükümet değil Muhalefet ve özellikle Türk Sanayi Burjuvazisi otuz yıllık aymazlıklarını sürdürerek bir kez daha işbirlikçiliğini tercih etmektedirler.

Nazif EKZEN

Aralık, 2008